

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi
Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type

Research Article

Accepted / Makale Kabul

19.02.2019

Received / Makale Geliş

23.11.2018

Published / Yayınlanma

20.02.2019

TÜRKİYE’ DE KOOPERATİFÇİLİKTE YENİ AÇILIM: ENERJİ KOOPERATİFLERİ

A NEW EVOLUTION FOR COOPERATIVES IN TURKEY: ENERGY COOPERATIVES

Dr. Öğretim Üyesi Filiz KUTLUAY TUTAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
Niğde/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-2574-9494

ÖZET

Fosil yakıtlara dayalı geleneksel “kahverengi ekonomi” modelinden, insanların iyiliği ve toplumsal eşitliğin gelişmiş olduğu, aynı zamanda çevresel risklerin ve ekolojik kısıtlıkların kayda değer biçimde azaltıldığı yeni bir süreçtir yeşil ekonomi. Bu doğrultuda, temelinde işbirliği anlayışı olan bireylerin ve toplumun ekonomik ve sosyal kalkınması açısından önem taşıyan kooperatifler ve spesifik olarak enerji kooperatifleri çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde dünyada eğitim, sağlık, yenilenebilir enerji gibi birçok alanda kooperatifler artık motor gücü olmaktadır. Yenilenebilir enerji kooperatifleri, örneğin Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde en iyi şekilde uygulanmaktadır. Yerelden metropollere değin, yenilenebilir enerji kooperatifleri sayesinde örgütlenen topluluklar, çevre ve toplum yararına, gerek devlet gerekse özel kişilerin destekleriyle başarılı olmuşlardır.

Türkiye’ de yenilenebilir enerji kooperatifleri için öncelikle farkındalık bilincinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Resmi gazetede yayınlanan “Türkiye’de Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” çerçevesinde enerji üretim ve tedarikine kooperatifler yoluyla çözüm üretilebilir. Yerel halkın katılımı ve enerji arzının artırılmasıyla enerji konusunda dışa bağımlılığımızı da azaltabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifler, Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri ve Türkiye

ABSTRACT

Green economy is a process that different from traditional Brown economy model -based on fossil fuels- by evolution in social equality and reduction of environmental risks and ecelecegal scarcities. By this way this work is based on the cooperatives - contains cooperations and important for social and economic development- especially energy cooperatives. At the present time in several areas like health, education, renewable energy etc. cooperatives became main power. Renewable energy cooperatives successfully applied in the countries like Germany, USA, United Kingdom etc. The communities that organized by renewable energy cooperatives are became successfull from country to metropolis.

In Turkey you can see the effort for raising awareness about renewable energy cooperatives. We can find a solution for producing and supplying energy by “Cooperative Strategy and Action Plan in Turkey”. We can decrease external dependency about energy by participation af local people and increasing energy supply.

Keywords: Cooperatives, Renewable Energy Cooperatives and Turkey

1. GİRİŞ

Son yıllarda kamu yönetimi anlayışındaki değişimlere paralel olarak, devletler ekonomik ve sosyal alandaki rollerini azaltmakta ve idari politik, ekonomik yapıları da serbestleştirmektedir. Farklı ekonomik modeller ile toplumların ihtiyaçlarını gidermeye yönelmektedirler. Bu bağlamda eğitim, sağlık ve yenilenebilir enerji gibi birçok farklı alanda özel sektörler tarafından yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Gelişmiş birçok ülkede, kamu ve özel sektörün yanında 3. sektör olarak tanımlanan kooperatifler vasıtasıyla ekonomik ve sosyal alanda bir sinerji yaratılarak ekonomik ve sosyal kalkınma ve özelinde yerel kalkınma mümkün olabilmektedir. Dünyada özellikle 1970li yıllarda yaşanan petrol krizi ve sonrasında enerji politikalarında yaşanan değişimler, insan varlığı için tehdit oluşturmaya başlayan çevre sorunları ve buna paralel olarak artan enerji fiyatları çevreye duyarlı vatandaşları bir araya getirerek yenilenebilir enerji alanında kooperatifleşmelerini sağlamıştır.

Çalışmamızın temel amacı yenilenebilir enerji kooperatifleri ve Türkiye uygulamasıdır. İçerik olarak yenilenebilir enerji kooperatiflerinin dünya örneklerinden yola çıkarak Türkiye için bir model önerisi sunmaktır. Çalışmamızda bu bağlamda tarafımızdan hazırlanan yenilenebilir enerji kooperatifleri açısından Türkiye'nin Güçlü/Zayıf analizi de yapılacaktır.

2. YENİLENEBİLİR ENERJİ VE KOOPERATİFÇİLİK

2.1. Kooperatif Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kooperatifler ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattır(Uluslararası Kooperatifler Birliği). Temeli yardımlaşma ve dayanışmaya bağlı olan kooperatifler 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 1. maddesinde; "Tüzel kişiliğe haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklık" modeli olarak tanımlanmıştır(T.C. Resmi Gazete, 1969). Türk Ticaret Kanunu'na göre kooperatifler, yapılacak yatırımlarda kazanç elde etmeyi hedefleyen ticaret şirketleridir. Toplumla karşı sorumluluk bilinci kooperatifleri diğer şirket türlerinden ayırır. Kooperatifleri, yapılan tanımlamalara göre gönüllü olarak bir araya gelen insanların yardımlaşma ve dayanışma temelinde sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını giderebilmek ve bunun yanı sıra birtakım çalışmalar ve projeler yürütülerek yeni iş olanakları oluşturup yerel kalkınmanın sağlanabilmesinde önemli role sahip kuruluşlar olarak nitelendirebiliriz. Uluslararası kooperatifler birliğinin (ICA) 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere'nin Manchester şehrinde yapılan 31. Kongresinde kooperatifçilik ilkeleri tartışılarak yeniden şekillenmiştir ve aşağıdaki 7 ilke tespit edilmiştir (ICA Kooperatif Kimlik Bildirgesi(1995), <http://koop.gtb.gov.tr>, E.T 27.11.13): Gönüllü ve açık üyelik, ortakların demokratik kontrolü, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim öğretim ve bilgilendirme, kooperatifler arası işbirliği ve topluma karşı sorumluluk.

Kooperatifçiliğin var oluş süreci Dünya ve Türkiye ayrımı yapılarak aşağıda anlatılacaktır.

2.1.1. Dünya'da Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi

Kooperatifin iş birliği anlamına gelen Latince "cooperatio" sözcüğünden köken aldığı ve bilimsel bir deyim olarak ilk defa Fransızlar tarafından 1525'te kullanılmaya başlandığı; modern kooperatifçiliğin ise sanayi devrimi sonrasında sosyal bir kurumu olduğu ve 19. yy sonlarına doğru Avrupa'dan diğer sanayileşmekte olan ülkelere yayıldığı bildirilmektedir(Can ve Sakarya, 2012: 29).Bugünkü anlamda kooperatifçilik olmasa da, dayanışma ve ortak iş yapma şeklinde kooperatifçiliğe benzer hareketlerin tarihinin Milattan üç bin yıl öncesine kadar uzandığı görülür. Babil'de ve Çin'de tarım topraklarının toplu olarak işlenmesi ilkel anlamda tarımsal üretim kooperatifçiliğidir. Yugoslavya'daki Zadruga ve Rusya'daki Mir'ler Slav ülkelerinde görülen ortak arazi kullanma kooperatiflerinin örnekleridir(İnan, 2008: 24).Rochdale' in Halk sever öncüleri adını veren Manchester' in 28 dokuma işçisinin 28 İngiliz sterlini sermaye ile bir araya gelerek 21.12.1844'te kurdukları tüketim kooperatiflerinin başarılı çalışmaları, kooperatifçiliğin hızlı bir şekilde gelişmesini temin etmiştir. 1934 yılına gelindiğinde bir yıllık karın 40.000.000 sterlin olduğu gözükmektedir. Yazar Kingsby, Vunsistlard ve Prof. Mourice' in hazırladıkları kooperatif kanunu da, bugünkü kooperatifler kanunlarının ilk örneği olmuştur(İleten Öksüz,1982:331). Bu sebeple kooperatifçiliğin tarihçesini 1844 olarak başlatmanın daha doğru olacağını kabul etmekte bir hata görülmemektedir(Öksüz, 1982:331).Kooperatifçiliğin gelişiminden 1900 lü yıllara kadar baktığımızda kooperatifçiliğin genel karakterini şöyle özetlemek mümkündür: Kooperatifler, ekonomik açıdan yoksullaştıran vahşi kapitalizme karşı, işçi, küçük köylü ve esnafın bir mücadele aracı olarak benimsemeye çalıştığı ve giderek Avrupa coğrafyasından çıkarak Asya coğrafyasına doğru yayıldığı dönemdir. Bu dönemde kooperatiflerin çeşitliliği de artmaya başlamış ve alternatif bir sosyo ekonomik denge ögesi olarak bazı önemli yapısal özellikler kazanmaya başlamışlardır(Çıkin, 2007).İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kooperatifler Alman ve Japon ekonomilerinin yeniden güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Batı Avrupa'da oluşturulduğu gibi, refah devletleri müşterekler olarak sağlık ve sosyal sigorta sunmak için hükümetler ile ortaklığa girmişlerdir. Mevcut durum çok olumlu olmuş, işbirlikçiler, sağlık ve sosyal bakım sektörlerinde büyüme yaşanmıştır(Tutar, 2014:508). 1945 sonrası dönem, çeşitli ülkelerdeki kooperatiflerin gelişme

ve olgunluk dönemidir. Ancak yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş pek çok üçüncü dünya ülkelerinde kooperatiflerin yayılmasını sürdürdüğü görülür. Bu yeni ülkelerde kooperatif hareketleri, genellikle mevcut iktidarların öncülüğünde ortaya çıkmışlardır(Ün, 2007). 1980 sonrasında dünya ekonomisinde büyük bir kırılma yaşandı. 1991’de “Merkezi Planlı Ekonomi” nin ana ülkesi SSCB bu konudaki misyonundan vazgeçmesi ile kapitalizmin seçeneksiz kaldığı savı ile tüm sosyal ekonomilerin, daha doğrusu tarihin bittiği savı ileri sürüldü. Ancak bu dönemde, dünyanın tüm ülkelerinde, dünya nüfusunun yarısına ekonomik getiriler sağlayan, yine dünyada 100 milyondan fazla kişiyi istihdam eden kooperatifler yeniden yapılanma sürecine girdiler. Örneğin GertJoachimGlaesner (2001), Avrupa’da kooperatiflerin yeniden keşfedilmekte olduğunu ileri sürdü(Çıkın, 2007). Çağdaş anlamda kooperatif örgütlenmelerinin oluşması tıpkı sendikacılık gibi, endüstri devriminden sonra işçi sınıfının geçim ve çalışma koşullarının ağırlığından doğan sorunların yoğunluk kazanması üzerine, çalışanların karşılaştıkları ortak sorunların birlikte çözmek amacıyla yeni dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma arayışlarına yönelmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır(Geray, 1992:427). Kooperatiflerin ortaya çıkışı yardımlaşma ve dayanışma temeline dayanmaktadır. İmece usulü tarzında başlayan yardımlaşmalar, zamanla artan ihtiyaçlar dolayısıyla geliştirilerek daha farklı amaçlara hizmet etmek adına farklı boyutlar kazandırılmış ve kooperatifler çatısı altında çeşitli kooperatif kollarına ayrılmıştır.

2.1.2. Ülkemizde Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı imparatorluğu döneminde kooperatifçilik daha çok bazı devlet adamlarının ve bazı aydınların öncülüğünde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu kişiler kooperatiflerle toplumun ekonomik sorunlarını çözmek için uğraşmışlardır. Uygulamalar genelde halkın katılımından ya da halktan kaynaklanan bir hareket şeklinde olmamıştır. Bu da kooperatiflerinin etkisini sınırlı kılmıştır. Fakat imparatorluğun peş peşe savaşlar yaşaması, sanayi devrimini gerçekleştirememesi, kooperatifçilik konusundaki eğitim seviyesinin düşük olması gibi birçok nedenden dolayı kooperatifler gelişmemiştir(Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 141). Ülkemizdeki kooperatifçilik hareketi de adı "Kooperatif" olmasa bile çalışma sistemi itibarıyla aynı olan "Memleket Sandıkları" nın kurulmasıyla 1863 yılında başlamıştır. Memleket sandıkları tarımsal üretim ve tarımsal krediyi konu almıştır. 1915 yılında "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı" ünvanı altında ülkemizde ilk tarım satış kooperatifinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra milletçe yaşadığımız düşman istilası ve Kurtuluş Savaşının zorlukları karşısında bu kuruluşlar 1919’da faaliyetlerini durdurmuşlardır. Ancak, 1924’den sonra Kooperatifçilik hareketinde yeni ve daha canlı bir gelişme başlamıştır(<http://www.tarimkutuphanesi.com.tr>, E.T 29.11.13). Kooperatifçiliği teşvik ve kurulmasını kolaylaştırmak üzere ilk olarak, daha Cumhuriyet ilan edilmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Döneminde İktisat Vekâletince, 97 maddelik 1923 tarihli “İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi” çıkmıştır. “Ödemiş, İzmir, Bergama ve Bursa’da tütün kooperatifleri, Tire’de Çiftçiler Kooperatifi, İstanbul’da Kehribarcılar, Otomobilciler, Saraçlar, Ayakkabıcılar Kooperatifleri, Babadağ’da Dokumacılar Kooperatifi, Ankara ve Ceyhan’da Memurlar Tüketim Kooperatifleri bu nizamnameye göre kurulan ilk kooperatiflerdir.” Bu nizamnameye dayanılarak 1928 yılına kadar çoğu tarımsal nitelikte ve Ege, Marmara Havzası ve Trakya’da olmak üzere 40 kadar kooperatif kurulmuştur(Özcan, 2007:71). 1926 yılında İtibari Zirai Birliklerinin kuruluş ve yönetimi hakkında esasları gösteren 58 maddelik bir Kararname de çıkarılmıştır. Bu kanun ve kararname Türkiye’de uygulama alanı bulamamış ve yalnızca bir iki itibari zirai birlik kurulmuştur. Yine, 1926 da çıkarılan Türk Ticaret kanununun bir bölümüne konulan hükümlerle kooperatiflerin kurulması yoluna gidilmiştir. 1929 da çıkarılan “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile Raiffeisen ilkelerine uygun tarım kredi kooperatiflerinin kurulması yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet döneminde tarımsal örgütlenmeye verilen önem 1935 yılında kabul edilen “Tarım Satış Kooperatifleri Ve Birlikleri Kanunu” ile 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri” kanunudur. Ancak 1969 yılında kabul edilen 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu”nun, Türk Kooperatifçilik mevzuatı içinde önemli bir yeri ve boşluğu doldurduğunu söylemek mümkündür(Ün, 2007).

1980 sonrasında dünya ekonomisinde büyük bir kırılma yaşanmıştır. 1991’de “Merkezi Planlı Ekonominin ana ülkesi SSCB bu konudaki misyonundan vazgeçmesi ile kapitalizmin seçeneksiz kaldığı savı ile tüm sosyal ekonomilerin, daha doğrusu tarihin bittiği savı ileri sürülmüştür. Ancak bu dönemde, dünyanın tüm ülkelerinde, dünya nüfusunun yarısına ekonomik getiriler sağlayan, yine dünyada 100 milyondan fazla kişiyi istihdam eden kooperatifler yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Örneğin

GertJoachimGlaesner (2001), Avrupa'da kooperatiflerin yeniden keşfedilmekte olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'de kooperatifçilikle ilgili hükümlere 1961 ve 1982 anayasalarında yer verilmiş, bu maddelerde üretimin artırılması ve tüketicinin korunmasına yönelik olarak devletin gerekli tedbirleri alacağı ifade edilerek, konu 5 yıllık kalkınma planlarında da ele alınmıştır. Çok partili hayata geçişten günümüze kadarki süreçte 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (1969), 1581 Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu (1972), 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne İlişkin Kanun (1985), 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun (2000) ve 1581'de değişiklik yapılarak kabul edilen 5330 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu (2005) çıkarılmıştır(Can ve Sakarya, 2012: 30). Günümüzde ise verilen teşvikler ve destekler sayesinde, kooperatifçiliğin 3. sektör olarak görülmesinden de anlaşılacağı üzere, kooperatifçilik hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu gelişme ülkeleri gerek sosyal, gerek kültürel, gerekse ekonomik anlamda etkilemektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletlerin 2012 yılını Uluslararası Kooperatifler Yılı olarak ilan etmesinin de etkisiyle ülkemizde kooperatifçilik adına önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Eğer verilen teşvik ve desteklerin devamlılığı sağlanırsa ülkemiz başta ekonomik alanda olmak üzere birçok alanda daha iyi konumlara yükselecektir.

2.1.3. Kooperatif Çeşitleri

Kooperatiflerin kuruluş amaçları birbirinden farklı olduğundan çeşitleri de fazladır ancak en önemlileri tarımsal kooperatifler ve tarım dışı kooperatiflerdir(Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, <http://hbogm.meb.gov.tr>, E.T 30.11.13).

Tarımsal kooperatifler: Tarımsal kalkınma kooperatifleri, Tarım kredi kooperatifleri, Tarım satış kooperatifleri, Sulama kooperatifleri, Su ürünleri kooperatifleri, Pancar ekicileri kooperatifleri

Tarım dışı kooperatifler: Tüketim kooperatifleri, Konut kooperatifleri, Esnaf ve sanatkarlar kredi ve kefalet kooperatifleri, Tarım dışı hizmet kooperatifleri, Gayrimenkul işletme kooperatifleri, Kadın kooperatifleri, Eğitim kooperatifleri ve Yenilenebilir Enerji kooperatifleridir.

Günümüzde giderek artan enerji kullanımı özellikle ülkemizi dışa bağımlı hale getirmiştir. Enerji kullanımında ülkemizi dışa bağımlı olmaktan kurtarabilmek adına yenilenebilir enerji kaynaklarımızı kullanarak kendi kullanabileceğimiz enerjiyi üretebilmek bu noktada önemli görülmektedir. Dolayısıyla yenilenebilir enerji kooperatiflerinin kooperatif çeşidi olmasından ziyade başlı başına bir kuruluş olarak değerlendirilmesi hem enerji bağımlılığımızı azaltmak hem de var olan enerji kaynaklarımızı kullanabilmek için ülkemize birçok açıdan katkı sağlayacaktır.

2.2. Kooperatiflerin Özellikleri

Kooperatifler, toplumsal kalkınmayı geliştiren ve ticari işletmeler için temel sağlayan özgün bir modele dayanmaktadır. Sosyal ve ekonomik adaletin sağlanmasını kolaylaştıran bu işletmeler aşağıdaki özellikleri bünyesinde barındırırlar(Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr>, E.T 27.11.13):

- Ortakların sahipliği, ortaklarına hizmet etme ve ortaklarınca yönetilme
- Kendi kendine yetme, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma birlik
- İlkelere dayalı işletmecilik

Kooperatifler; demokratik yönetimleriyle, sorumluluk, eşitlik, adalet, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerlerin kılavuzluk ettiği girişimler olarak diğer işletmelerden ayrılırlar. Kooperatifler, etkinliklerinin merkezine insanı koyarlar. Bu nedenle, kooperatifçilik, bireylerin ve toplumun ekonomik ve sosyal kalkınması açısından önemlidir (Erdoğan, 2012). Temeli dayanışmaya dayalı olan kooperatifler, sosyal dayanışmayı ve bütünleşmeyi güçlendirerek, kişilerin ekonomik anlamda daha bağımsız olmalarına, ülke kaynaklarının ise, daha etkin ve bilinçli kullanımlarına olanak sağlarlar. Böylece, gelir dağılımındaki dengesizliklerin ortadan kalkmasına da yardımcı olmaktadır. Kırsal bölgelere yeni iş sahaları açarak ülkelerin işsizlik problemlerine çare olmaktadır(Ülker, 2011:40). Kooperatifler, İş organizasyonları gibi, 100 milyondan fazla istihdam üreten ve dünya nüfusunun neredeyse dörtte birine geçim güvencesi sağlayarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. ILO, Kooperatif gelişimi

için teknik yardım programı, insan kaynakları geliştirme, kendi kendine yardım ile yoksulluğun azaltılması, sosyal hizmetler için alternatif dağıtım mekanizmaları, yerli ve kabile halkları için özel bir bölgesel program aracılığıyla politika ve hukuki danışmanlık, kapasite geliştirme üzerine odaklanmaktadır (www.ilo.org). Kooperatif işletmelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlayabileceği alanlar; üretim için gerekli olan girdilerin ucuza sağlanması ve tarım ve tarım dışı kesimde üretkenlik ve verimliliğin artması, yerel düzeyde kırsal girişimcilik ve liderliğin gelişmesi, yeni iş olanaklarının yaratılması ve istihdamın desteklenmesi, kaynakların daha etkin yönetilmesi ve kullanılmasının sağlanması, ekonomik ve toplumsal demokrasinin sağlanması ve refahın daha adil dağıtılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi şeklinde sıralanabilir(Turan, 2002: 85). Kooperatifler gerek sosyal, gerek ekonomik, gerekse toplumsal bağlamda dayanışma içerisinde çalışılarak topluma katkı sağlamaktadır. Kooperatifler ürün kalitesini iyileştirerek üretimi artırır ve verimlilik yükselir, dolayısıyla karlılık oranı artar. Memleketin sanayileşmesine yardımcı olur. İstihdam yaratılmasına yardımcı olur. Fiyatların aşırı derecede yükselmesine mani olur. Hem üreticiyi hem de tüketiciyi koruyan bir fiyat politikası güdülemesine imkan verir. Zahmetsizce ve yoksulluk duymadan tasarruf yapılmasına yardım eder. Şehirlere yönelen akımın (göçlerin) durdurulmasına yardımcı olur(Tarım Kredi Kooperatifleri 6.Antalya Bölge Birliği Müdürlüğü, E.T 27.12.13).

3. ENERJİ KOOPERATİFLERİ, AVANTAJLARI VE TÜRLERİ

Yaşamımızın olmazsa olmazları arasına giren ve üretim için önemli bir girdi olan enerji, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik kalkınmanın sağlanmasında temel unsurlardan birisi haline gelmiştir. Enerji, bir cisim ya da sistemin iş yapabilme kapasitesidir ve değişik şekillerde karşımıza çıkar: Isı enerjisi, ışık enerjisi, mekanik enerji, elektrik enerjisi, kimyasal enerji ve nükleer enerji gibi. Bir işin yapılabilme yeteneği olarak tanımlanan enerji, ekonominin temel girdilerinden biri olup, sağlıklı bir kalkınma; ucuz, yeterli, kaliteli ve güvenilir enerji kaynaklarına sahip olmakla mümkündür (Arı, 2007: 24).

Yenilenebilir enerji, güneş enerjisi ve rüzgar gibi tüketildiğinde daha yüksek oranda doldurulan doğal süreçlerden elde edilen enerjidir. Yenilenebilir yaygın enerji kaynakları güneş, rüzgar, jeotermal, hidroelektrik ve biokütledir (İEA, <http://iea.org/publications> E.T 02.12.13).Dünya genelinde mevcut enerji kaynaklarından; petrolün 40 yıl, doğal gazın 60 yıl, kömürün ise 200 yıl sürecek rezerv kaynaklarının olduğu tahmin edilmektedir. Ancak enerji verimliliğine ilişkin sağlanan gelişmeler yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının gündeme gelmesi bu tahmin sürelerinin artırılmasını gerektirmektedir (Türkiye Kalkınma Bankası, 2009 E.T 03.12.13).Yenilenebilir enerji kaynakları, yerli kaynaklar olduğu için ülkelerin enerjide dışa bağımlılığının azalmasını da sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde teknolojinin yoğun kullanıldığı rüzgar, güneş, işlenmiş biokütle ve organik atıklar başta olmak üzere, yenilenebilir enerjinin genellikle modern veya dönüştürülmüş formları kullanılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise, kırsal bölgelerde ısınma ve yemek pişirme amacıyla, biokütle ve hayvansal atıkların doğrudan kullanımı önemli düzeydedir(Erkinay, 2012:8). Öte yandan, uzmanlar tarafından fosil yakıt tüketiminin artması ile son yüzyılda atmosferdeki karbondioksit oranının 1,3 kat artış göstermesi ve önümüzdeki 50 yıl içinde 1,4 kat daha artması yönünde yapılan tahminlerin yanı sıra enerji üretiminde gerçekleşen yanmadan oluşan ısının bir kısmının atmosfere salınması, dünya ortalama sıcaklığının artması sonucu buzulların erimesi, denizlerin yükselmesi, göllerde kurumaların başlaması, tarımsal kuraklık gibi ekolojik dengelerin bozulması insanoğlu için tehlike sınırına hızla yaklaşıldığını göstermektedir. Bu problemlere paralel olarak kişi başına düşen enerji tüketim miktarının hızla artmasına rağmen petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil yakıt kaynaklarının ömrünün mevcut kullanım oranına göre yaklaşık 50 ila 70 yıl olarak belirlendiği de hesaba katılırsa; üretim, ısınma ve aydınlanma gibi temel konularda tek çözümün yenilenebilir doğal süreçlerden elde edildiği için tükenme riski olmayan ve her coğrafi alanda farklı kaynak türlerinden edinilebilir yenilenebilir kaynaklar olduğu ortaya çıkmaktadır(Ayanoğlu, 2013:18-19). Dünyada yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimini teşvik etmek amacıyla farklı alanlarda sağlanan destekler sayesinde kooperatifler kurularak temiz enerji üretimi sağlanmaktadır. Özellikle 70'li yıllarda yaşanan petrol krizi ve sonrasında enerji politikalarında yaşanan değişimler, insan varlığı için tehdit oluşturmaya başlayan çevre sorunları ve buna paralel olarak artan enerji fiyatları, çevreye duyarlı vatandaşları bir araya getirerek yenilenebilir enerji alanında kooperatifleşmelerini sağlamıştır. (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr>, E.T 27.11.13).Ülkemizde yenilenebilir enerji kooperatifçiliği adına atılan

adımlardan birisi Türkiye'nin ilk temiz enerji kooperatifi olan TESKOOP' un kurulmasıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımının sağlandığı takdirde elde edilen verimliliğin yüksek olması sebebiyle şu anda TESKOOP başkanı olarak görev yapmakta olan Ümit Saraçoğlu tarafından 2015 yılında kurulmuştur. TESKOOP yenilenebilir enerji kaynaklarını en yüksek derecede verim alabilmek adına çeşitli santraller kurarak gerek büyük çapta gerekse kişilere özel ihtiyaçlara göre enerji sistemleri oluşturarak çalışmalarını yürütmektedir.

3.1. Enerji Kooperatifleri Tanımı, Yaygınlığı Ve Büyüklüğü

Enerji kooperatifleri, üretimi, satışı, tüketimi veya enerji dağıtımını veya bu alanla ilgili diğer hizmetleri amaçlayan kooperatif yapılanması olarak tanımlanmaktadır(ILO,2013). Enerji kooperatifleri, çevrenin korunması, yerel kaynakların dengeli dağılımı, bireysel değil toplumsal çıkarların ön planda tutulması, ortakların ekonomik, modern ve güvenilir enerji hizmetlerine sahip olması anlamına gelmektedir(rizekoop.org.tr/arşiv/kooperatifcilik.pptx, E.T. 07.03.2015). Enerji kooperatiflerinin kurulmasında ise; yenilenebilir kaynakların yerinde değerlendirmeye alınması, ülke ekonomisine katkı sağlaması, istihdam olanakları oluşturması, küçük sermayelerin büyük yatırımlara dönüşmesi ve kurulacak olan sistemlerle herkesin kendi enerjisinin sahibi olabilmesi hedefler arasında bulunmaktadır. Kooperatif çeşitlerinden birisi olan enerji kooperatiflerinin yaygınlığı, büyüklüğü değişkenlik göstermektedir. Yerel düzeyde sadece kendi ortaklarının veya küçük bir kısmın ihtiyacını karşılayan enerji kooperatifleri ile bölgesel çapta daha fazla kişinin veya kurumun ihtiyacını karşılayan enerji kooperatifleri büyüklük bakımından değişkenlik arz eder.

Enerji kooperatiflerinin büyüklüğü açısından bazı örnekler aşağıda verilmiştir(ILO,2013).

- Arjantin'de elektrik kooperatifleri, ulusal enerji üretiminin % 10'unu sağlamak ve ulusal düzeydeki tüketicilerin % 17'sine, kırsal tüketicilerin % 58'ine hizmet vermektedir.
- Brezilya'da, üç milyonun üzerinde tüketiciye elektrik sağlayan, toplamda bir milyonu geçen ortak sayısı ile 126 tane kırsal elektrik kooperatifi bulunmaktadır.
- Yenilenebilir enerji kooperatiflerinin yeni bir fenomen olduğu Kanada'da 2011 yılında 71 tane kayıtlı yenilenebilir enerji kooperatifleri bulunmaktadır.
- Bolivya'da 1 milyondan fazla insana hizmet sağlayan bir elektrik kooperatifi, elektrik dağıtım piyasasının % 30'undan sorumludur.
- 2004 yılında Danimarka'da, ülkenin rüzgar kapasitesinin % 23'ü kooperatiflere aitti. Danimarka'nın biyogaz üretiminin % 80'ine tekabül eden, çoğunluğu çiftçi kooperatiflerine ait olan 20 merkezi biyogaz tesisi bulunmaktadır.
- Filipinlerde, yaklaşık olarak hanelerin yarısı ve kırsal alanın çoğunluğu elektrik kooperatifleri gücüne dayanmaktadır.
- ABD'de, 47 eyalette 42 milyon insana hizmet eden 841'i dağıtım, 65'i üretim ve iletim kooperatifleri vardır. Bu kooperatifler, ülkedeki 3,141 eyaletin 2500'ünde 18 milyon işletmelerden, evlerden, okullardan, kiliselerden, çiftliklerden, sulama sistemlerinden ve diğer kuruluşlardan oluşur. Kooperatifler sayesinde ülkedeki toplam elektrik üretiminin % 12'si karşılanmaktadır ve aynı zamanda ülke elektrik dağıtım hatlarının %42'sine sahiptir.

3.2. Yenilenebilir Enerji Kooperatiflerinin Ortaya Çıkış Süreci

Enerjinin yerel düzeyde sürdürülebilir dağıtımını ve üretimi, yenilenebilir kaynaklardan enerji üretiminin iktisadi ve ekolojik alana olumlu etkisi, çevre halkının katkısı, bölgesel katma değer sağlaması, bölgesel enerji ihtiyacının tespitini doğru yapması, yenilenebilir enerjinin kabul edilebilirliğinde meydana gelen artış, yenilenebilir enerjinin hızlı ve yerinde dağılımı gibi önemli faktörler yenilenebilir enerji kooperatifçiliğine yönelik eğilimi artırmış ve yayılmasını sağlamıştır. 1940'lı yıllarda ABD'nin kırsal bölgelerinde elektrik enerjisi üretimine yönelik kurulmuş kooperatifler ile başlayan bu eğilim, 1970'li yıllardan itibaren yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi yapan kooperatifler ile devam etmiştir. İlk dönemler enerji bağımlılığı yüksek ülkelerde (Danimarka vs.) kurulan yenilenebilir enerji kooperatifleri, 1990'lı yıllarda dünya çapında meydana gelen iklim değişikliği ve çevre kirliliği sorunu nedeniyle oluşan toplumsal girişimler sayesinde enerji ihracatçısı olan ülkelere (Almanya, Kanada vs.) dahi

kurulmaya, kurulu enerji kooperatiflerinde ise enerji üretimi, yenilenebilir kaynaklardan yapılmaya başlanmıştır(Ayanoğlu, 2013: 30). Günümüzde ise, kahverengi ekonomiden yeşil ekonomiye geçiş sürecinde, enerji kaynaklarını etkin kullanarak temiz ve yeşil enerji üretmek amacıyla verilen teşvikler ve destekler sayesinde kooperatifler önemli rol oynamıştır.

3.3. Enerji Üretiminde Ve Dağıtımında Kooperatiflerin Avantajları

Kooperatifler birçok alanda olduğu gibi enerji üretim ve dağıtımında da bir takım avantajlara sahiptir. İstihdam olanaklarını arttırması, yerel ve bölgesel kalkınmada olumlu etkisi, kooperatiflerin memleketin sanayileşmesine yardımcı olması, ülkemizin coğrafi konumu dolayısıyla yenilenebilir enerji (güneş, rüzgar ve dalga enerjisi) açısından zengin olması, kooperatiflerin temiz enerji üretimini sağlaması, enerjinin tüketileceği yerde üretilmesi ile yerel kaynakların yerel halk tarafından kullanılmasını sağlaması, toplumun ekonomiye katılımı ve enerji konusunda söz sahibi olabilmesi, enerji sistemimizdeki kayıp oranlarının azaltılması, enerjide tekelleşmeyi önleyerek enerji fiyatlarının düşürülmesi ve en önemlisi enerji kooperatifleri sayesinde yerli enerjinin kullanılarak enerjide dışa bağımlılığı azaltması kooperatiflerin avantajlarından. Yenilenebilir enerji kooperatifleri ile; enerji makul fiyata mal edilir, sürdürülebilir yatırımlar yapılır, temiz enerji pazarı büyür, etkili enerji politikalarına ve örnekler önderlik edilir, yerel kalkınma sağlanır, küçük yatırımlar büyük yatırımlara dönüşür(rizekoop.org.tr/arsiv/kooperatifcilik.pptx, E.T. 07.03.2015).

3.4. Enerji Kooperatiflerinin Türleri

Enerji kooperatifleri için farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Örneğin enerji üretim kooperatifleri, enerji tüketim kooperatifleri, kırsal elektrik kooperatifleri, rüzgar kooperatifleri, güneş enerjisi kooperatifleri, kırsal elektrik kooperatifleri, yenilenebilir enerji kooperatifleri. Kooperatifler sundukları hizmete ve ürünlerin türüne göre değişiklik arz edebilir(ILO,2013):

- Enerji kooperatifleri, tüketici-ortaklara ve ortak olmayan müşterilerine ya da milli elektrik şebekesine enerji üretebilir ya da arz edebilir. Bu amaçla; fosil yakıt ya da yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanabilirler. Bazı ülkelerde, tüm köyler (bio-enerji köyleri denilen) kooperatif modelinden yararlanılarak teşkil edilmiştir.

- Tüketiciler enerji satın almak üzere, daha iyi fiyat elde etmek için bir araç olarak, enerji kooperatiflerinde bir araya gelip gruplaşabilirler.

- Kooperatifler, elektrik dağıtım şebekelerini işletme örneğinde olduğu gibi elektrik dağıtımında da teşkilatlanabilirler.

- Kooperatifler, ayrıca enerji tedarikine ilişkin danışmanlık ya da eğitim hizmetleri gibi hizmetler sağlayabilirler.

4. DÜNYA'DA SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ

4.1. Kırsal Alanlara Elektrik Sağlayan Kooperatifler

19'inci yüzyılın sonu ile 20'inci yüzyılın ilk yarısında kurulan enerji kooperatifleri, öncelikle kırsal alanlara elektrik sağlamayı daha iyi hale getirmek veya bu bölgelere daha makul fiyatlarla elektrik sağlamak amacıyla kurulmuşlardır.

4.1.1. Amerika Birleşik Devletleri: Touchstone Enerji

Enerji kooperatiflerinin faaliyet yürüttüğü ülkelerden biri ABD'dir. Büyük Buhran sonrası 1933 yılında yayınlanan New Deal sayesinde 6 yılda 288 bin eve hizmet veren 417 kırsal elektrik kooperatifi kurulmuştur(rizekoop.org.tr/arsiv/kooperatifcilik.pptx, E.T. 07.03.2015).Kırsal alanda kurulan enerji kooperatiflerinin kuruluşları 1935'lere dayanmaktadır. Bu örgütlerin üst örgütü olan Ulusal Kırsal Kooperatifler Derneği de(NRECA) 1942 de kurulmuştur. Örgüte bağlı kooperatifler 47 eyalette 900 kooperatifin üye olduğu ve 42 milyon insana hizmet vermektedirler. Örgüte üye kooperatiflerden bazıları son yıllarda rüzgar enerjisi konusunda yatırım yapmaya başlamışlardır. Bunlardan biri de eski iki kooperatifin birleşmesinden ortaya çıkan Riverland Enerji Kooperatifidir (<http://blog.milliyet.com.tr>, Temiz Enerji Ve Enerji Kooperatifleri, E.T 27.11.13). Enerji kooperatifleri, sürdürülebilir enerji arzının sağlanması için gerekli uzun dönem yatırımlarının yapılmasında önemli rol oynamaktadır ve çoklu

ortaklık yapısıyla, zor enerji projelerinin hayata geçirilmesinde (Amerika'da kırsal alanlara elektrik götürülmesi örneğinde olduğu gibi) önemli bir rol üstlenmektedir. Amerika'da kırsal alanların elektriksiz kalmaması amacıyla 1935'li yıllarda "kırsal elektrik kooperatifleri" modeli geliştirilmiş ve modelin oturması için ilk 10 yıl düşük faizli kamu finansmanı sağlanmıştır. 1944'te bu finansman desteği %2 olarak 25 yıla uzatılmıştır. Bugün Amerika'da 900'ün üzerinde kırsal enerji kooperatifi ulusal enerji hatlarının % 40'ına sahip olup, 47 eyalette 42 milyon kişiye enerji temin etmektedir. Temin edilen enerjinin %11'i yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır(Işıksungur, 2013).

ABD'de özellikle kırsal bölgelerde enerji kooperatiflerinin önemi, üstünde durulması gerekmektedir. 841 dağıtım ile 68 üretim ve iletim kooperatifi, 47 eyalette 42 milyon insana; başka bir deyişle ulusal nüfusun yüzde 12'sine ve 18 milyon işletmeye, evlere, okullara, kiliselere, çiftliklere, sulama sistemlerine ve ülkedeki 3141 ilçeden 2,500'ündeki diğer müesseselere hizmet vermektedir. Bu kooperatiflerin yüzde 90'ı yenilenebilir enerji seçenekleri sunmaktadır. NRECA rakamlarına göre; bu görevi yerine getirmek için elektrik kooperatifleri 112 milyon dolar değerinde mal varlığına (dağıtım ve üretim ve iletim kooperatifleri birleşik) sahiplerdir; maliki oldukları ve bakımını sağladıkları 2,5 milyon mil veya ülke topraklarının $\frac{3}{4}$ 'ünü ABD elektrik dağıtım hatlarının yüzde 42'sini kapsar; ABD'de her yıl satılan toplam kilowatt-saatın yüzde 10'unu dağıtır; ABD'de her yıl toplam elektriğin yaklaşık yüzde 5'ini üretir; ABD'de 70,000 kişiye istihdam sağlar; emekliliğe (yani: ortaklara geri dönüş) yıllık 545 milyon dolar sermaye kredisi ve eyalet ile yerel mercilere 1,4 milyar dolar vergi öder. Buna ek olarak; tüm yerel elektrik kooperatiflerinin yüzde 80'den fazlası yenilenebilir enerjiden elektrik üretim imkânı sunar(ILO, 2013).

4.1.2. Bangladeş: Kırsal Elektrifikasyon Programı

Bangladeş, "gelişen ülkeler içinde en başarılı kırsal elektrifikasyon programlarından birine" sahip olduğundan dolayı adından sıklıkla söz ettirmektedir. Bangladeş, 1977 yılında kırsal elektrifikasyon programına başlamadan önce, elektrifikasyon Kırsal Elektrifikasyon Kurulu (K.E.K.) himayesi altında Bangladeş Enerji Geliştirme Kurulu tarafından icra edilmekteydi ve çoğunlukla şehir merkezleri ile sınırlı kalmaktaydı. K.E.K. 1970'lerin sonlarında ABD'deki kırsal elektrifikasyon örneğinden esinlenerek kurulmuştur. Günümüzde ise yaklaşık 70 tane kırsal enerji kooperatifi mevcuttur (PalliBidyutSamities ya da PBSs). K.E.K. , elektrik üreten ve dağıtan PBS'leri kurmak için kırsal topluluklarla çalışmaktadır. 2007 yılında, yaklaşık 16,000 kişi PBS'ler tarafından istihdam edildi. Elektrifikasyon programının neticeleri çarpıcıdır: PBS'ler 47,650 civarında kasabayı elektrik şebekesine bağlayan dağıtım kablolarından 219,000 kilometreden fazla döşemiştir. 170,000'den fazla kırsal sulama pompa istasyonu da elektriğe ulaşmıştır. Kırsal bölgelerdeki yaklaşık 30 milyon insan bu girişim sonucunda elektriğe kavuşmuştur. Toplam programın finansmanı 20 donörden 1.4 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır(ILO,2013).

4.1.3. Bolivya: Kırsal Elektrifikasyon Kooperatifi (R.E.C.)

Kırsal Elektrifikasyon Kooperatifi, Bolivya'daki en büyük üçüncü elektrik dağıtım şirkettir. Mevcut durumda, 300,000'den fazla tüketici-ortağına hizmet sunmakta ve dünyadaki en büyük kırsal elektrik kooperatiflerinden biridir. Kooperatif, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından ilk tesislerin ve bölgesel kalkınma merkezlerinin inşası için sağlanan destekle, 1965 yılında faaliyete başlamıştır. Ulusal Kırsal Elektrik Kooperatifleri Birliği (NationalRuralElectricCooperativeAssociation-NRECA), Bolivya'daki kırsal bölgedeki halkı USAID ve son olarak da Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı'nın İlerleme İçin Gıda Programı'ndan finansman sağlayarak elektrik sağlamaya devam etmiştir(ILO, 2013). Bolivya'da 1 milyondan fazla insana hizmet sağlayan bir elektrik kooperatifi, elektrik dağıtım piyasasının yüzde 30'undan sorumludur(Kötek, 2014).

4.1.4. Güney Sudan: Yei Elektrik Kooperatifi

Güney Sudan'daki ilk elektrik kooperatifi, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın Güney Sudan Kırsal Elektrifikasyon Programının bir parçası olarak, NRECA Uluslararası tarafından yürütülen Yei'deki pilot elektrifikasyon projesinde faaliyete başlamıştır. Kasabanın elektrifikasyon programı, Sudan Altyapı Hizmetleri Projesi kapsamında sürmektedir. Bu müdahaleden önce Güney Sudan'da elektrik, sadece üç şehirde mevcuttu. Bir elektrik santrali kurulduğu gibi; proje ile cadde aydınlatma devresi kuruldu ve

yerel halka bir elektrik dağıtım tesisi kurmak ve işletmek için gerekli vasıfları kazandıracak eğitim sağlandı. Yei Elektrik Kooperatifi (YECO), şuan 325'ten fazla hesaba hizmet etmekte ve 16,000'den fazla insan istifade etmektedir. Yei Elektrik Kooperatifi'nin şehre getirdiği değişim kayda değerdir: Yei'li bir butik sahibine göre, YECO tesisi iş imkânlarını arttırdı ve yenilikçiliği ile yaratıcılığı kolaylaştırdı. Birçok Yei sakini, yeni evler, işler ve organizasyonlar kurdu. Yirmi iki kişi de doğrudan kooperatif tarafından istihdam edildi(ILO, 2013).

4.2. Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri

Ülkemizde yenilenebilir enerji kooperatifleri çok fazla yaygın olmamakla birlikte dünyada yaygınlaşmıştır. Yenilenebilir enerji kooperatifini kuran ülkeler başta Almanya, ABD, İngiltere, Kanada olmak üzere daha sonra dünyaya yayılmıştır. Danimarka, İsviçre ve Avustralya da bu süreçte kooperatif kuran ülkeler arasına dahil olmuştur. Burada sadece Danimarka, Almanya, Kanada, İngiltere ve ABD de kurulan yenilenebilir enerji kooperatifleri kapsamında yapılan uygulamalar anlatılacaktır.

4.2.1. Danimarka

Danimarka, genel olarak Avrupa'nın en güçlü yenilenebilir enerji kooperatiflerine sahip ülkesi olarak kabul edilmektedir. Bugün, Almanya ve Danimarka'da yenilenebilir enerji tesislerinin yarısından fazlası, toplumun ekonomiye ve enerji piyasasına katılımını sağlamada önemli bir yeri olan kooperatif şeklinde kurulmaktadır. Bunun nedeni, sadece bu ülkelerde değil yenilenebilir enerji kooperatiflerinin kurulduğu tüm ülkelerde, toplumsal dayanışma bilinci ile hareket eden ülke halkının, yerel ihtiyaçlarını ve kendi enerji bağımsızlıklarını kazanma isteğidir(Ayanoğlu, 2013: 36-37).1866'da Danimarka'da kurulmaya başlanan kooperatifler, 1882'de Batı Jutland'da ilk süt kooperatifinin kurulması ile muazzam bir ivme kazanmışlardır. İlk rüzgâr kooperatif 1980'de Jutland'da, Aarhus'a yakın NySolbjerg'de kurulmuştur. Danimarka tarihinde çok önemli bir yeri olan kooperatifler ve kooperatifçilik hareketi, ülkenin yalnızca ekonomik gelişmesinin niteliğini değil, Danimarka halkının kültürünü ve birlikte çalışma biçimlerini de ciddi biçimde etkilemiştir. Danimarka, Avrupa'nın en güçlü yenilenebilir enerji kooperatiflerine sahip ülkesi olarak kabul edilmektedir. Danimarka Rüzgâr Türbini Sahipleri Derneği, alanında dünyanın en büyük organizasyonudur. Tam 36,500 üyesi vardır. Üyelerin sahip olduğu rüzgâr türbinleri, ülkenin tüm rüzgâr kapasitesinin %80'ine denk gelmektedir. Derneğin sonradan kurduğu diğer bir şirket olan Vind Enerji, tüm ülkede üretilen rüzgâr enerjisinin %70'inin satışını yapmaktadır. Danimarka'da rüzgâr kooperatiflerinin ölçek ve yapı olarak birbirinden çok farklı biçimler aldığı gözlenmiştir. Üreticiler, tüketiciler, çalışanlar, iş yerleri, yerel idareler ve yurttaş grupları ile kooperatifler, farklı şekillerde ve gayet esnek biçimlerde bir araya gelmişlerdir. Bugün yüzbinlerce ailenin rüzgâr türbinlerinde hisseleri vardır. Hissenin ölçeğini, rüzgârdan elektrik üretim kapasitesinin ne kadarına sahip olunduğu belirlemektedir. Öyle ki 50 Euro dan başlayarak pay sahibi olunabilmektedir(Kuban, 2013).Danimarka'da sayıları 100ü geçen yenilenebilir enerji kooperatifleri, 150.000 aileye ait 3.000 adet rüzgar türbini kurmuşlardır(<http://www.yesilist.com> E.T 04.01.14). Danimarka'daki rüzgâr kooperatiflerinin belki de en iyi bilineni Middelgrunden'dir. 2001 yılına kadar, dünyada denizde kurulu olan en büyük rüzgâr tarlası Middelgrunden idi. Bugün hâlâ mülkiyeti kolektif olan en büyük rüzgâr enerjisi üretim tesisi olma özelliğini korumaktadır. Kopenhag limanının 2 km. kadar açığında, 64 m yüksekliğe, 76 m kanat uzunluğuna sahip, 20 adet 2 MW türbinden oluşan 40 MW'lık tesis, yaklaşık 3.5 km uzunluğunda bir hatta yerleşmiş durumdadır. Tesisin %50'si Middelgrunden Kooperatifine, %50'si Kopenhag Belediyesinin enerji şirketi Kopenhag Enerji'ye aittir. Bu işbirliğinin, rüzgâr santralinin planlama, onaylanma ve inşaa süreçlerine büyük faydası olduğu belirtilmektedir. Kurulma düşüncesi 1993'de ortaya çıkan rüzgar tarlasının inşasına 1997'de başlanmıştır. Kooperatif, rüzgâr tarlasının 40,500 hissesini, her biri 570 Euro olmak üzere satmıştır. Toplamda 8500 hissedarı olan yatırımın yılda yaklaşık %7 getirisi vardır ve geri ödeme süresi 8 yıl olarak tahmin edilmiştir. Middelgrunden, Kopenhag'da 50,000'e yakın konutun elektriğini sağlamaktadır(Kuban, 2013). 2004 yılında Danimarka'da, ülkenin rüzgar kapasitesinin yüzde 23'ü kooperatiflere aitti. Danimarka'nın biyogaz üretiminin yüzde 80'ine tekabül eden, çoğunluğu çiftçi kooperatiflerine ait olan 20 merkezi biyogaz tesisi bulunmaktadır(Kötek, 2014).

4.2.2. Almanya

2005 yılından günümüze kadar Almanya'da yaklaşık 500 yeni kooperatif kurulmuştur. Bu eğilim gün geçtikçe artarak devam etmektedir: 2008 yılında Almanya'da yaklaşık 180 yeni kooperatif kurulmuştur

ve 2009 yılında yeni kurulan kooperatif sayısı 229 dur. Yeni kooperatifler çok çeşitli sektörlerde oluşmaktadır. Günümüzde kooperatif düşüncesinin çok sayıda ekonomi sektörünü yeniden canlandırdığı gözlemlenebilmektedir. Enerji üretimi ve sağlama alanlarında da kooperatifler kurulmaktadır. Bu özel durumda vatandaşlar elektrik satın almak için birleşmekte ya da birlikte güneş enerjisi tesisleri işletmektedirler(DGRV Türkiye Temsilciliği, E.T 05.12.13).Alman Enerji Ajansı (DeutscheEnergie-AgenturGmbH (DENA), Güneş Enerjisi Federal Birliği (BundesverbandSolarwirtschaft), Belediye ortaklı yenilenebilir enerji kooperatifleri için önemli bir örnek olan Batı Kayıtlı Yeni Enerjiler Kooperatifi (NeueEnergien West eG), bio-enerji kooperatiflerine örnek teşkil eden Tarım Gücü GmbH (Agrokraft) ile Baden- Württemberg Eyaleti Kayıtlı Kooperatif Birliği, Baden-Württemberg Eyaleti Çevre, İklim ve Enerji İşleri Bakanlığı ve rüzgar enerjisi konusunda önemli bir kooperatif örneği olan Ingersheim Çevresi Enerji Kooperatifi olmak üzere farklı türde yenilenebilir enerji kooperatifleri bulunmaktadır. Almanya'nın bu konudaki uzun süreli başarısının yegane sebebi, yenilenebilir enerji alanındaki teşvik mekanizmaları içinde en yaygını olan "Tarife Garantili Program"ı (Feed-in Tariff) uygulamalarıdır(kooperatifçilik genel müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr/> E.T 27.11.13).Almanya güneş enerjisi panelleri ve güneş enerjisi kaynaklı güç santralleri, yenilenebilir enerjiye dayalı elektrik üretimi bağlamında sadece beşte bir oranında katkı sağlamasına rağmen bütçeden toplam ekonomik destek ve sübvansiyonların yarısını almak suretiyle ulusal enerji yarışının ön saflarında yer almaktadır(Almanya enerji devrimi ve enerji dönüşümü, www.fmo.org.tr E.T 27.11.13).Almanya ülke genelinde elektrik üretiminin %20si yenilenebilir kaynaklardan sağlanırken, bu projelerin %50sinin mülkiyeti çoğunlukla kooperatifler yoluyla bireylere aittir(<http://www.yesilist.com/> E.T 04.01.14).Sadece 2011 yılında kurulan yaklaşık 250 kooperatifin 170 tanesi enerji kooperatifidir. 80.000 yenilenebilir enerji kooperatifi ortağı ve 500'den fazla kurulu enerji kooperatifi bulunmaktadır. Yenilenebilir enerjiye toplamda 800 milyon € yatırım yapılmıştır(rizekoop.org.tr/arşiv/kooperatifçilik.pptx, E.T 07.03.2015).

4.2.3. Kanada

Kanada kooperatifçilik hareketi, İngiltere'deki Rochdale ve Amerika'da çiftçi hareketi Grande'den esinlenmiştir. İlk kooperatifin 1830'lu yılların başında Quebec Eyaleti'nde kurulduğu Kanada'da, kooperatifler 1970'li yıllarda özellikle Quebec'de yerel kalkınma aracı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ne 1930'larda yaşanan büyük bunalım ne de 2. Dünya Savaşı, Kanada kooperatif hareketini engellememiştir (MacPherson, 12/2012). 31 Mart 1998 yılında yürürlüğe giren "Kanada Kooperatifler Kanunu" ile kooperatifler ayrı bir hukuki statüye kavuşturulmuştur. Kanada bugün, tarımdan bankacılığa, sigortadan enerji sektörüne kadar sahip olduğu yaklaşık 9 bin kooperatifi, 18 milyon kooperatif ortağı (toplam nüfusunun yarısından fazla), 155 bin kooperatif çalışanı ve yıllık 50 milyar C\$' dan fazla kooperatif geliri ile kısa zamanda kooperatifçilikte önemli adımlar atarak dünyadaki sayılı örnekler arasına girmiştir(Ayanoğlu, 2013:57).Enerji ve kooperatifçilik politikalarıyla uygulanan olumlu teşvik mekanizmaları, kısıtlı ekonomik imkanlar ile kurulan yenilenebilir enerji kooperatiflerinin gelişimi için önemli bir itici güç olmuştur. Kanada'nın Ontario Eyaletinde yenilenebilir enerji kooperatiflerinin başarılı bir düzeye gelmesi, 2009 yılında uygulanmaya başlanan Tarife garantili program sayesinde olmuştur(<http://koop.gtb.gov.tr> 27.11.13).Kanada'da 2012 yılı itibariyle 200'den fazla müştereken yönetilen alternatif enerji projesi bulunmaktadır. Bunların 70'den fazlası kooperatif çatısı altında kurulmuştur. Söz konusu yenilenebilir enerji kooperatiflerinin yaklaşık %26'sı biyoyakıt üretimi yapan kooperatiflerdir. Biyoyakıt üretimi yapan kooperatiflerin ise yaklaşık %68'i tarımsal üreticilere aittir. İkinci büyük yenilenebilir enerji kooperatifleri ise %22'lik payı ile rüzgar enerjisi kooperatifleridir. Bunu %13 ile güneş enerjisi kooperatifleri izlemektedir. Bu kooperatiflerin yaklaşık %60'ının birincil görevi elektrik üretmektir. Kanada'da yenilenebilir enerji kooperatifleri en fazla, yaklaşık 13 milyonluk nüfusa sahip olan Ontario Eyaleti'nde faaliyet göstermektedir. 1300 kooperatif ve 1,5 milyon ortağın (toplam nüfusun %10'u) bulunduğu eyalette, yenilenebilir enerjinin farklı alanlarına örnek teşkil edebilecek birçok kooperatif bulunmaktadır. Diğer kooperatifler ise elektrik üretim ve dağıtımının ötesinde, yenilenebilir enerji üretim tesislerinde kullanılacak ürün ve hizmetleri sunma konusunda faaliyet göstermektedirler(Ayanoğlu, 2013:57-58).WindShare kooperatifi 750 KW bir rüzgar projesidir. Kanada'nın Toronto Eyaletinde kurulmuştur. Yerel elektrik tedarik şirketiyle %50 ortaklığa sahiptir. Kuzey Amerika'nın şehirde kurulu ilk rüzgar projesidir ve 600 paydaşa sahiptir(Tarhan,2013).WindShare'den sonra TREC(Toronto Yenilenebilir Enerji Kooperatifi) çatısı altında kurulmuş olan bir diğer yenilenebilir enerji kooperatifi ise

SolarShareKooperatifi'dir. 2010 yılında kurulan kooperatifin bugün 300 ortağı bulunmaktadır. Güneş panellerinin kurulduğu 17 arsanın mülk sahipleri, kooperatifin tüm üretiminden %10 oranında gelir elde etmektedir. Kooperatifte bir bağlantı için minimum yatırım miktarı ise 1000 C\$'dır(Ayanoğlu, 2013: 41).

4.2.4. İngiltere

İngiltere'de çoğu rüzgâr çiftliğinin mülkiyeti ve yönetimi kooperatiflere aittir. Ayrıca geçtiğimiz dört yıl içerisinde enerji kooperatifleri yüzde 24 büyüme oranı ile İngiltere'de kooperatif sektörü içerisinde en çok büyüyen alanlardan bir tanesidir. Şu anda ülkede 40 enerji kooperatifi bulunmaktadır. Baywind Enerji Kooperatifi, İngiltere'de halkın sahip olduğu ilk rüzgâr çiftliğidir. Söz konusu enerji kooperatifi, orta büyüklükte bir rüzgâr çiftliği olmadan önce, topluluk ortaklarının bir kısmına sahip olma fırsatının olduğu bir dönem olan 1996 yılında Cumbria' da kuruldu(ILO,2013).1990'lı yılların başında İngiltere'nin Cumbria kentinde kurulan Baywind Enerji Kooperatifi, 1997 yılında faaliyete başlayan HarlockHill adındaki rüzgar çiftliği sayesinde üretilen 2500 kW elektrik ile bugün 1100 adet evin enerji ihtiyacını karşılamaktadır. 1300'den fazla ortağı olan kooperatifin hisseleri, iki rüzgar türbini projesinin finansmanı için gerekli olan 1,2 milyon £ seviyesine ulaşmıştır(Ayanoğlu, 2013: 57).İngiltere'de kurulan enerji kooperatifleri dernekler kanunu statüsündeki bir üst örgüt olan 2002 yılında kurulan Energy4All çatısı altında toplanmışlardır. İngiltere'de okullarda yeşil enerji kullanımı konusunda destek veren, gerek toplum bilincinin artırılması gerekse teknik destek konularında çalışmalar yürüten öncü kooperatiflerden biri olan Baywind Enerji kooperatifi çalışmalarından dolayı Avrupa çevre ödülü almıştır (<http://blog.milliyet.com.tr> E.T 27.11.13). İngiltere'de son dört yıl içinde enerji kooperatifleri % 24 oranındaki artışla, kurulan kooperatifler arasında ilk sırada yer almaktadır(Işıksungur, 2013).2004 yılında İngiltere'nin Vale of White Horse kasabasında kurulan kooperatifin 2000 ortağı bulunmaktadır. Amacı, yaydıkları gazlarla iklim değişikliğini tetikleyen fosil yakıt bağımlılığını azaltmak olan kooperatif, 1,3 MW gücünde beş adet rüzgar türbini ile toplam 6,5 MW elektrik üretmektedir. Bir yılda üretilen elektrik ile 2500'den fazla evin enerji ihtiyacı karşılanmaktadır. Kooperatif 2010 yılında kurmuş olduğu WestmillSustainableTrust (WeSET) yardım fonu ile her yıl gelirlerinin %0,5'ini sürdürülebilir enerji projelerini teşvik amacıyla kullanmaktadır(Ayanoğlu, 2013: 58).

ABD, Bangladeş, Bolivya, Güney Sudan örneklerinde de görüldüğü gibi kırsal alanda kurulan kooperatifler buldukları coğrafyada gerek sosyal, gerek ekonomik, gerekse enerji kaynaklarının etkin kullanımı açısından hatırı sayılır katkılar sağlamaktadır. Danimarka, Almanya, Kanada, İngiltere'nin de yenilenebilir enerji kaynaklarını etkin kullanarak ülke ekonomisine her anlamda katkı sağladığı görülmektedir.

5. TÜRKİYE'DE ENERJİ KOOPERATİFLERİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN VERİLEN TEŞVİKLER

Yenilenebilir enerji kooperatiflere sağlanan destekleri doğrudan ve dolaylı destekler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Doğrudan sağlanan destekler arasında uzun vadeli düşük faizle kredi ve teşvikler oluşturmaktadır. Bu destek hizmetlerini sağlayan ülkeler arasında Bangladeş, Kosta Rika, Filipinler ve ABD (tarımsal elektrik kooperatifleri için) sayılabilir. Dolaylı destek hizmetlerinin başında ise uygun yasal ortam sağlanması (enablingenvironment) gelmektedir. Örneğin Almanya'daki Yenilenebilir enerji Kaynakları Yasası (RESA) kooperatifleri "feed-in tariff" (sabit fiyat) yolu ile desteklemekte olup bu yöntem pek çok ülkeye de örnek olarak yansımıştır. Bu "feed-in tariff" üç önemli konuda destek olmaktadır: şebeke bağlantısını garanti etmekte, uzun dönemli sözleşme yapılabilen ve kooperatif fiyatları şebeke fiyatlarını geçmemektedir. Almanya'da 2006 yılında kooperatifler yasasında yapılan bir değişiklikle enerji sektörü ile kooperatifler arasında "cross-fertilization" sağlanmıştır. Kooperatif hareketin kendi içinde yenilenebilir enerji kooperatiflerine desteği de daha çok eğitim, araştırma yayın, yönetim danışmanlığı ve özel krediler sağlanması (kredi kooperatifleri tarafından) konularında yoğunlaşmaktadır(<http://yerelyesilenerji.blogspot.com.tr/> E.T. 20.01.2014).

5.1. Türkiye'de Yaşanan Süreç

Enerjiye olan gereksinim gün geçtikçe artmaktadır. Enerji konusunda bildiğimiz gibi dışa bağımlıyız. Enerji ihtiyacımızı kendi kaynaklarımızdan karşılamak için, bir nevi dışa bağımlılığımızı azaltmak adına bir takım çalışmalar, projeler yürütülmektedir. Ülkemizde henüz yaygın olmamakla birlikte enerji

ihtiyacımızın bir kısmını kendi kaynaklarımızla sağlamak için yenilenebilir enerji kooperatifleri kurulması öngörülmektedir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün "Kooperatifçilik Strateji ve Eylem Planı 2012-2016"da belirttiği gibi enerji kooperatiflerinin ülkemizde de oluşturulması için çalışmalara başlandığı ifade edilmektedir. Ülkemizde 'enerji kooperatifçiliği' ne ilişkin hukuki altyapı tamamlanmış olup hazırlanan Örnek Ana Sözleşme 13 Aralık 2013'te Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı tarafından onaylanarak enerji kooperatifçiliği alanında önemli bir adım atılmıştır. Bakan Yazıcı enerji kooperatifleri sayesinde, yerel ve yenilenebilir enerji yatırımlarının daha kolay harekete geçirilebileceğini ifade ederek özellikle yerel yönetimlerin bu modelle bölgelerinde öncü roller üstlenebileceğinin altını çizmiş ve İster küçük ister büyük ölçekte, ister şehir ister kırsal alanda olsun, kurulacak kooperatifler ile hem enerji piyasasına hem de kooperatifçilik sektörüne yeni bir soluk getirileceğini söylemiştir. Yenilenebilir enerji kooperatiflerinin kurulumu için; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre en az 7 gerçek ve/veya tüzel kişi ortak tarafından ana sözleşmenin imzalanması gerekmektedir. Kooperatife ortak olacak kişilerin ortaklarının medeni hakları kullanma ehliyetine ve elektrik aboneliğine sahip olmaları yeterli bulunmaktadır(<http://www.petroturk.com> E.T 17.12.13). Bu konuda eski Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı, kooperatifçilik alanında yeni bir tür olarak enerji kooperatiflerini hayata geçirdiklerini bildirerek, "Yerli ve yenilenebilir kaynaklar, enerji kooperatifleri modeliyle değerlendirilerek enerji ihtiyacımızın daha çoğu yerli kaynaklardan sağlanacak" demiştir(<http://enerjienstitusu.com> E.T 17.12.13). Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı Daire Başkanı Mustafa Sepetçi, Karamanoğlu Mehmet Üniversitesinde gerçekleştirilen 'Yenilenebilir Enerji ve Yenilenen Kooperatifçilik' konulu panelde Karaman'ın Türkiye'deki enerji kooperatifçiliğine öncü olabilecek potansiyelde olduğunu söylemiştir. Karaman'da kullanılmayan ve güneş enerjisine elverişli arazinin %3 ünün bile Karaman'ın tamamının elektriğini karşılayacak kapasitede olduğu belirtilmiştir(<http://basin.kmu.edu.tr> E.T 27.11.13). Ülkemiz her açıdan yüksek potansiyele ve kaynaklara sahip olmasına rağmen güneş enerjisinden faydalanmak bakımından birçok ülkenin gerisinde kalmasının son derece üzücü olduğunu belirten Kasım Kutlu; ABD'de 1 milyon, Almanya'da 100.000, Japonya'da ise 70.000 çatı fotovoltaiik uygulama ile enerji ürettiğini vurgulamıştır. Ülkemizde iki şekilde yenilenebilir enerji üretiminin söz konusu olduğunu belirten Kasım Kutlu 'ya göre ilki, herkesin kendi ihtiyacını karşılamak için lisanssız olarak elektrik üretmesidir. Bu rakam maksimum 500kw idi şimdi 1000kw a kadar enerji sistemi lisanssız kurulabilmektedir. İkinci enerji üretme şekli ise Enerji Piyasası Denetleme Kurulundan(EPDK) lisans alarak lisanslı enerji üretimi ve devlete satışdır. Türkiye'de güneşe dayalı enerji üretimi EPDK tarafından yürütülüp denetlenmektedir(yerelyesilenerji.com E.T 19.12.13).

Çeşme'de kurulan ilk rüzgar türbinleri Enda Enerji A.Ş tarafından, Ege Bölgesi Sanayi Odasına üye 100 firma tarafından kurulmuştur. Bugün baktığımızda ise yüzlerce milyon dolarlık bir değer olarak karşımızda olması bize ümit vermektedir. Çeşme'de yenilenebilir enerji kooperatifi kurulması ile bu konuda yasal zeminin sağlanması ve böylece Avrupa Birliği'nin vermiş olduğu Yenilenebilir Enerji Hibe ve Kredilerden faydalanılması sonucu yol alınabileceği düşünülmektedir (<http://www.yarimada.org> E.T 27.11.13).

Dünyada güneş panelli su ısıtma sistemleri kurulumunda 2. sırada olan Türkiye'de, yenilenebilir enerji kaynaklarının sıcak su üretimi dışındaki faydalarından halen çok fazla yararlanılmamaktadır. Ancak bazı projeler üzerinde çalışılmaktadır. Örneğin Manisa'nın Köprübaşı İlçesinde, Damlayan Güneş adıyla güneş enerjili sulama projesi bulunmaktadır. Bu proje kente göçü tersine çevirmiştir. Bursa'nın Akbıyık Köyündeki proje elektrik faturalarını ödeyemeyen köylüler için çözüm olmuştur. Bursa'nın Gürsu İlçesinde parka güneş panelleri kurulmuştur. Mersin'in Taşucu İlçesinde Belediye binasının çatısına güneş panelleri kurulmuştur(<http://yerelyesilenerji.blogspot.com> E.T 04.01.14). 2017 yılından itibaren Türkiye'de kooperatifçilik sektörü 3 kooperatifler yasası ve 3 yetkili bakanlık ile yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Aşağıda Türkiye'de kurulan bazı enerji kooperatifleri incelenmiştir:

- *Kastamonu Köy Koop: Biyogaz uygulaması*projesinde, temelde, bir yenilenebilir enerji kaynağı olarak, hayvan atıklarının anaerobik bozulması sonucu ortaya çıkan biyogazın kullanılabilirliğini göstermeyi ve bunun için yerel düzeyde kullanıma uygun ve yerel enerji ihtiyacının karşılayabilecek bir öncü tesisin inşa ve tanıtılmasını amaçlamaktadır. Bu yolla, hem hayvansal dışkıların yarattığı sorunlar büyük ölçüde azaltılacak, hem de ekonomik olarak verimli yenilenebilir bir enerji kaynağı küçük ölçekte kullanıma sunulacaktır. Hayvansal

atıkların anaerobik bozulması sonucu ortaya çıkan biyogazın genel olarak kullanımda olan katı yakıtlara (tezek, odun) oranla daha verimli bir yakıt olması, ayrıca bu bozulma sonrasında ortaya çıkan ikinci ürün olan biyo-gübrenin bahçe/tarla ve özellikle de biyolojik tarım uygulamalarında aranan bir gübre çeşidi olması, gösterimi yapılacak olan tesisin ekonomik değerini göstermektedir. Proje, Küre dağlarını pilot bölge olarak bir biyogaz tesisini kurmayı ve bu kurulan tesisi çalıştırmayı, çalışan tesisin gerekli geri besleme bilgilerini toplayarak daha sonraki biogaz tesislerinin tasarım ve inşasında ön bilgi olarak kullanılabilmesi için bir altyapı hazırlanmasını, yerel halkın ve kamu kuruluşlarının biogaz tesislerine bakış açısında olumlu bir gelişme olması için gerekli eğitim ve tanıtımların yapılmasını ve özellikle de yerel potansiyel kullanıcıların bir biogaz tesisinin genel çalışması ve uygulaması hakkında bilgilendirilmesini amaçlamaktadır (<http://www.kastamonukoykoop.net>).

- **Çanakkale Troya Enerji Kooperatifi:** Başta Belçika'daki enerji kooperatiflerini, takip eden süreçte Almanya, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerdeki enerji kooperatiflerini örnek alan Troya enerji kooperatifi ilk olarak 2017 yılında tam anlamıyla yönetmelikte yenilenebilir enerji kooperatifi olarak yer almıştır. Türkiye'nin ilk kadın enerji kooperatifidir. Elektrik tüketicilerinin, yenilenebilir kaynakları kullanarak üretici olmasını sağlayan kooperatiftir (<http://www.yenkoop.com/>).
- **Ege Elektrik Enerjisi Üretim Kooperatifi:** Tavas / Denizli'de kurulmuştur. İlk aşamada 7 kurucu ortak ile kurulan kooperatif yeni ortak alımına kısa zamanda başlayacaktır. Arazi bulmuş ve bağlantı anlaşması için başvuru hazırlıklarındadır(Kaya,2017,24).
- **Karaman Esnaf Sanatkârları Elektrik Enerjisi Üretim Kooperatifi:** Karaman ilinde üretim ve ticari işletme sahibi 7 kişi ile ilk kuruluşunu yapan kooperatifin ilk amacı yereldeki esnafların elektrik ihtiyacını karşılamak olarak belirlenmiştir. Karaman Esnaf Sanatkârları Elektrik Enerjisi Üretim Kooperatifi ikinci kurulan enerji kooperatifi olarak hayata geçmiştir. Şu anda arsa alımı için çalışmalar yürütmektedir(Kaya,2017,24).
- **Çorum Yenilenebilir Enerji Kooperatifi:** 2016 yılı içinde kurulan kooperatiflerdendir. İlk aşamada 7 kurucu ortak ile kurulan kooperatifi, şu anda bağlantı anlaşması için başvuru anlaşmasını yapmıştır(Kaya,2017,24).
- **Amasya Yenilenebilir Enerji Kooperatifi:** 2016 yılında 7 kurucu ortak ile kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bağlantı anlaşmasında son aşamaya gelmiştir.
- **İzmir Yenilenebilir Enerji Kooperatifi:** 10 kurucu üye ile hayata geçen ilk kooperatiftir. Şu anda üye sayısını arttırmak için çalışmalar yapmaktadır. Arazi bulma aşamasındadır. Bir de çatı uygulaması düşünülmektedir(Kaya,2017,25).
- **Nilüfer Yenilenebilir Enerji Kooperatifi:** İlk aşamada 7 kurucu üye ile kurulmuş ve hızla üye sayısını arttırmıştır. Genellikle belediyede çalışanların bir araya gelerek kurdukları bu girişim rüzgar enerjisini de hedef olarak koymuştur. Arazi tespiti ve bağlantı başvuru süreçlerini devam ettirmektedir(Kaya,2017,25).
- **Seferihisar Yenilenebilir Enerji Kooperatifi:** Yerel yönetim destekli kuruluşlardan biridir. 7 kurucu ortak ile kurulan kooperatifin temel amacı kamu alanlarının enerji ihtiyacını yenilenebilir kaynaklardan üretmektir(Kaya,2017,25).Seferihisar Halkı'nın ekonomiye katılımı ve enerji konusunda söz sahibi olabilmesini, Sermayenin tabana yayılmasını, Toplumsal bilinci geliştirmeyi, Seferihisar'ın enerji tüketiminin 10 yıl içinde en az %10'u kadarlık kısmının kooperatifler tarafından sağlanmasını, Dolayısı ile ülke enerji bağımlılık oranının düşürülmesi amaçlamaktadır (<http://www.seyeko.web.tr/>).

5.2. Enerji Kooperatifleri Açısından Türkiye'nin Güçlü Ve Zayıf Yönleri

Kooperatifler üzerinde yapmış olduğumuz bu çalışmada ülkemizde kooperatifçilik alanında yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Mevcut olan durumu daha iyi kavrayabilmek için aşağıda analiz yapılacaktır. Analiz yapılırken T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı(2012-2016),

International Cooperative Alliance (ICA) ve International Labour Organization (ILO) dan yararlanılmıştır.

Tablo:1 Enerji Kooperatifleri Açısından Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> • Çalışmaların gönüllülük esasına dayanarak birlik ve beraberlik içinde yapılması • Sosyal dayanışmanın güçlenmesini sağlaması • Kooperatifçiliğin birçok sektörde yer alması • Vatandaşların ekonomik ve sosyal refahını artırması • 2012 yılının Uluslararası Kooperatifler Yılı olarak ilan edilmesi • Kooperatifçiliğin üçüncü sektör olarak görülmesi • Eğitim olanaklarının artması • Kooperatiflerin olumlu örneklerinin birbirini takip etmesi • Gelişen imkan ve teknolojilerin kooperatifçiliğin önünü açması • Halkın kooperatifçiliğe olumlu bakması • Kooperatifçiliğin gelişimi için teşvik verilmesi • Ülkemizde köklü bir kooperatifçilik deneyiminin olması • TARIM KREDİ, TESKOMB, PANKOBİRLİK gibi güçlü kooperatif kuruluşlarının bulunması • Toplumun ekonomiye katılımı ve enerji konusunda söz sahibi olabilmesi • Yenilenebilir enerjinin kullanımı için uygun ortam koşulları(örneğin, rüzgâr enerjisini kullanarak elektrik ihtiyacının karşılanması için rüzgâr türbinlerinin kurulacağı ortamın genişliği) • Yerel ve bölgesel kalkınmada olumlu etkisi • İstihdam olanaklarını arttırması • Enerji piyasasında arz ve talep dengesini sağlayarak fiyat istikrarına katkıda bulunması • Gelir dağılımındaki dengesizliklerin ortadan kalkmasını sağlayarak yoksulluğu azaltması • Kırsal bölgelere yeni iş sahaları açarak işsizlik sorununa çare olması • AB'nin kooperatif girişimlerine verdiği hibe ve kredilerin olması • Kooperatiflerin kriz ortamlarının getirdiği olumsuz sonuçlara diğer sermaye hareketlerine göre çok daha dayanıklı olması • Kooperatiflerin memleketin sanayileşmesine yardımcı olması • Sermayenin tabana yayılması • Ülkemizin coğrafi konumu dolayısıyla yenilenebilir enerji(güneş, rüzgar ve dalga enerjisi) açısından zengin olması • Kooperatiflerin temiz enerji üretimini sağlaması • Enerjinin tüketileceği yerde üretilmesi ile yerel kaynakların yerel halk tarafından kullanılmasını sağlaması • Enerjide tekelleşmeyi önleyerek enerji fiyatlarının düşürülmesi • Enerji sistemimizdeki kayıp oranlarının azaltılması • Ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına yardımcı olması • Enerji kooperatifleri sayesinde yerli enerjinin kullanılarak enerjide dışa bağımlılığı azaltılması • Karaman'da güneş enerjisine elverişli arazinin bulunması dolayısıyla uygulanması planlanan güneş panellerinin şehrin elektriğinin sağlanmasında büyük pay sahibi olması • Rüzgar türbinlerinin sayısının giderek artış göstermesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Ülkemizde kooperatifçilik konusunda bilgisizlik • Kooperatiflerin az ortaklı ve küçük ölçekli yapıya sahip olmaları • Yeterli eğitim, yayın, araştırma ve geliştirme(Ar-Ge) faaliyetinin olmaması • Kooperatifçiliğin tarım ve yapı kooperatiflerinde yoğunlaşmış diğer sektörlerde düşük ilgi düzeyinin olması • Bazı bölgelerde kooperatiflere yetersiz düzeyde ilgi duyulması • Kooperatif yöneticilerinin işletme yönetimi konusunda bilgi ve deneyim eksikliği • Kooperatiflere katılım oranlarında bölgeler arası farklılıklar yaşanması • Bazı yörelerde kooperatiflerin amacı doğrultusunda kullanılmaması • Etkin ve sürdürülebilir bir kooperatifçilik politikası oluşturulmasında yaşanan eksiklikler • Yasal danışmanlık hizmeti verecek kurumların bulunmaması • Finansal sorunlarının çözümüne destek verebilecek kurumsal yapının oluşmaması • Yeterli üye sayısına sahip olmayan kooperatiflerin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması • Sivil toplum kuruluşlarının(sendikalar, meslek odaları, tüketici dernekleri vb.) kooperatifçiliğe olan ilgisinin giderek azalması • Bazı alanlarda kooperatiflere tanınan avantajların, değişik faktörlerin etkisiyle ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar • Sermaye yetersizliği • Türkiye ve dünyada yaşanan krizlerden çeşitli sektörlerin olumsuz etkilenmesi • Artan küresel ve ekonomik riskler • Ülkemizdeki kooperatiflerin dünyadaki diğer kooperatiflere oranla yeterince gelişmemiş olması • İstihdamda süreklilik sağlanamaması • Kooperatiflere devletçe verilen destekte bir azalma görülmesi • Şirket birleşmeleri yolu ile yaratılan ekonomik ölçek büyüklüğünün kooperatiflerin rekabet gücünü ve pazar paylarını olumsuz yönde etkilemesi • Kooperatiflerin sürekli finansmana erişim ve teminat yetersizliği sorunu yaşamaları

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 1'den de görüldüğü gibi yenilenebilir enerji kooperatiflerinin Türkiye için güçlü ve zayıf yönlerini incelediğimizde, avantajlarının çok olmasına rağmen uygulamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Kooperatifler, her ne kadar kooperatifleşmenin başladığı günden günümüze kadar değişime uğrayarak

farklı amaçlara hizmet etmek için çeşitli kollara ayrılıp gelişmiş gibi görünse de yapılan çalışmalar halen yetersiz kalmaktadır. Günümüzde giderek artan öneme sahip olan enerji; petrol, doğalgaz gibi fosil yakıtların tükenmeye başlamasıyla hayatımızın olmazsa olmazı konumuna gelmiştir. Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları bakımından oldukça zengin olmasına rağmen bu kaynakları kullanmada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla böylesine güçlü bir avantaja sahipken yetersiz çalışmalar, bilgilendirme eksikliği, eğitimsizlik vb. gibi sebeplerden dolayı sahip olunan avantaj, dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkımız bilinçlendirilmeli ve bu konuda eğitim verilmelidir. Çeşitli teşvik ve desteklerle kooperatifçiliğin yaygınlaşması, yerelde yeni iş kollarının açılmasına, istihdam olanaklarının artmasına, yerel kalkınmaya ve dolayısıyla ekonomik anlamda güçlenmeye katkı sağlayacak ve tüketim için üretim anlayışıyla çalışmalar yürüterek dışa bağımlılığımız kısmen de olsa azaltılacaktır.

6. SONUÇ

Kuruluşları insanlık tarihi kadar eski olan kooperatifler belli değerler ve etik kriterler göz önüne alınarak gelişim göstermiş ve bugüne kadar bu özelliklerini korumayı başarmışlardır. 2012 yılı dünyada Kooperatifçilik Yılı olarak ilan edilmiştir. Bu yılın kooperatifçilik yılı olarak ilan edilmesindeki temel neden sağladığı faydalardır. Bu faydaları ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gibi çoğaltabiliriz. Ekonomik yönden ele aldığımız zaman üretim artar, verimlilik yükselir, istihdam artar ve şehirlere yönelik göçlerin durdurulmasına yardımcı olur. Kooperatifler için söyleyebileceğimiz diğer söylemlerimiz ise, sürdürülebilir bir iş modelidir, yerel ekonomileri güçlendirir, yaşam şartlarını iyileştirir, insanlara sorumluluk kazandırır ve katılımcıdır.

Cumhuriyetin kurulduğu yıldan günümüze kadar olan süreçte Türkiye’de kooperatifçilik konusunda bir atılım olmamıştır. Her ne kadar tarımsal alanda ve diğer bazı alanlarda (tüketim, konut, esnaf ve sanatkarlar) kooperatifleri kurulmuş olsa da ekonomik ve sosyal alanda kooperatifler etkin rol oynamamışlardır. Dünya trendine baktığımızda ise birçok ülke kooperatifler sayesinde yoksulluktan kurtulmuş, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmişlerdir. Kooperatifler tüm dünya genelinde yaklaşık 1 milyar ortağa sahip önemli bir sivil toplum örgütüdür. Türkiye’de de son yıllarda hem STK lar hem de ilgili bakanlıklar kooperatifleşmeye önem vermeye başlamışlardır. Kadın, eğitim, gayrimenkul işletme kooperatifleri ve yenilenebilir enerji kooperatifleri bunlara örnektir. Yenilenebilir enerji kooperatifleri ile enerjinin tüketileceği yerde üretilmesi ve yerel kaynakların kullanılması söz konusudur. Buna bağlı olarak toplumun ekonomiye katılımı ve enerji konusunda söz sahibi olabilmesi, sermayenin tabana yayılması enerji kooperatifleri yoluyla gerçekleşebilecektir. Dünyada bunun örnekleri mevcuttur. Danimarka, Almanya, Kanada, İngiltere ve ABD enerji kooperatifleri yoluyla enerji bağımlılık oranlarını da düşürebilmeyi başarmışlardır. Enerji açısından oldukça yüksek düzeylerde dışa bağımlı olduğumuz göz önüne alınacak olursa yenilenebilir enerji kooperatifleri Türkiye için önemli bir çıkış noktası olabilecektir.

KAYNAKÇA

Almanya enerji devrimi ve enerji dönüşümü, www.fmo.org.tr E.T 27.11.13

ARI, V. (2007). “Türkiye Enerji Kaynakları, Enerji Planlaması Ve Enerji Stratejileri” , Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Maden Mühendisliği Anabilim Dalı, Adana.

AYANOĞLU, G. G. (2013). “Kooperatiflerde Toplumsal Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

AYANOĞLU, G. G. (2014). Enerjide Yerel Kalkınmanın Anahtarı; Enerji Kooperatifleri, *Tematic Ticaret ve Mevzuat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2013/2.

BİLGİN, N. ve TANIYICI, Ş. (2008). Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl:10 Sayı:15.

CAN, F. M. ve SAKARYA, E. (2012). Dünya ve Türkiye’de Tarım ve Hayvancılık Kooperatiflerinin Tarihsel Gelişimi, İktisadi Önemi ve Mevcut Durumu, *Veteriner Hekim Dergisi* 83(1): 27-36.

Çeşme’ye Yenilenebilir Enerji Kooperatifi Önerisi, <http://www.yarimada.org> E.T 27.11.13

- ÇETİN, H. (2009). Kalkınma sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal, Ekonomik Ve Demokratik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi* Cilt:4 Sayı:2.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Kooperatif ve Kooperatifçiliğin Tanımı, <http://www.csb.gov.tr/db/eskisehir/webicerik/webicerik770.pdf>, E.T. 28.11.2013.
- ÇIKIN, A. (2007), Değişen Dünya Koşulları Ve Kooperatifçilik, EÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü (E)Tariş Kooperatifçilik Okulu3
- DGRV(Alman Kooperatifleri Konfederasyonu) Türkiye Temsilciliği, E.T 05.12.13.
- ERDOĞAN, R. T. (2012). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi Ve Eylem Planı (2012-2016), Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, <http://www.tmkb.org.tr>, E.T 27.11.13.
- ERKINAY, P. U. (2012). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Rüzgar Enerjisinin Binalarda Kullanımı Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- GERAY, C. (1992). Kooperatifçiliğin Dünya’da Ve Türkiye’deki Nicel gelişimi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt:47 Sayı:1.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <http://koop.gtb.gov.tr>, E.T 27.11.13
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Kooperatifçilik, rizkoop.org.tr/arsiv/kooperatifcilik.pptx, E.T. 07.03.2015
- <http://basin.kmu.edu.tr/duyuru>, E.T 27.11.13
- <http://www.kastamonukoykoop.net> E.T 17.12.13
- <http://www.petroturk.com> E.T 17.12.13
- <http://www.seyeko.web.tr/>.
- ICA(Uluslararası Kooperatifler Birliği) Kooperatif Kimlik Bildirgesi (1995). <http://www.koop.gtb.gov.tr>, E.T 27.12.13
- INTERNATIONAL COOPERATIVE ALLIANCE, <http://ica.coop/Cooperativeidentity,values&principles>, E.T 23.11.2013
- INTERNATIONAL LABOUR OFFICE (ILO), Statistics on Cooperatives International Conference of Labour Statisticians, 2-11 October 2013, www.ilo.org ,24.11.2013
- İŞIKSUNGUR, Ö. D. (2013). Enerji Piyasasında Kooperatifleşme, <http://www.petroturk.com> E.T 27.11.13
- İEA (International Energy Agency), <http://iea.org/publications> E.T 02.12.13.
- İNAN, H. (2008). Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Ve AB Modeli, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Sektörel Yayınlar, Yayın No: 2008- 73, İstanbul.
- KAYA O. (2017), Topluluk Bazlı Enerji Üretimi, *Enerji kooperatifleri el kitapları*, Çanakkale, Nisan
- Kooperatif Nedir? Kooperatifçiliğin Tarihçesi, E.T 29.11.13 2019 Tarihinde <http://www.tarimkutuphanesi.com.tr> sitesinden alındı
- KÖTEK, S. (2014). Enerji Günlüğü, http://enerjigunlugu.net/yenilenebilir-enerji-kooperatifleri-icin-yola-koyu_7924.html#VPyF1fmsUsA E.T 07.03.2015.
- KUBAN, B. (2013). Danimarka’nın Rüzgar Kooperatifleri, <http://hakimiyetimilliyee.org> E.T 05.12.13.
- Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Kooperatifler, <http://hbogm.meb.gov.tr>, E.T 30.11.13
- ÖKSÜZ, E. (1982). Kooperatifçilik Kavramı Ve İlkelerinin Işığında Türkiye’de Köy Kalkınma Kooperatifleri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt:31 Sayı:1.

- ÖZCAN, O. (2007). Türkiye’de kooperatifçiliğin Tarihi gelişimi Ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- T.C. Resmi Gazete (1969). Kooperatifler Kanunu, 05.10.1969, sayı:13195.
- TARHAN, M. D. (2013). IRENEC 2013 3RD International % 100 Renewable Energy Conference E.T 04.01.14.
- Tarım Kredi Kooperatifleri 6.Antalya Bölge Birliği Müdürlüğü, Kooperatiflerin Sağladığı Faydalar, E.T 27.12.13
- Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma Ve Destekleme Genel Müdürlüğü;(2003), Sorulu Cevaplı Tarımsal Kooperatifler, E.T 30.11.13
- Temiz Enerji Ve Enerji Kooperatifleri, <http://blog.milliyet.com.tr> E.T 27.11.13
- TURAN, N. (2002). Kooperatif İşletmelerin Ekonomik Ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler Ve Bu Faktörlerin Türk Kooperatif İşletmeciliği Açısından Ele Alınması, Afyon Kocatepe Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: IV Sayı: 2.
- TUTAR, F. (2014). Türkiye’de Yerel Kalkınmanın Yeni Aktörü Üçüncü Sektör: Kooperatifler, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 1, Mart 2014, s. 501-524
- Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Enerji Sektörü; 2009, E.T 03.12.13
- Türkiye’de Yerel Enerji, <http://yerelyesilenerji.blogspot.com> E.T 04.01.14
- Türkiye’de yerel yeşil enerji platformu, www.yesilist.com, E.T 04.01.14
- ÜLKER, F. E. (2011). Kooperatif İşletmelerde İş Görenlerin İş Tatmini İle Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belgelenmesine Yönelik Bir Araştırma: Tarım Kredi Kooperatifleri Tekirdağ İli Örneği, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- ÜN, M. (2007). Dünya’da Kooperatifleşmenin Tarihine ilişkin Rapor, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Kooperatifler Kontrolörleri Başkanlığı, Mesleki Çalışma Raporu
- Yerli Ve Yenilenebilir Kaynaklar İçin Enerji Kooperatifleri Modeli, <http://enerjienstitusu.com> E.T 17.12.13